

Restauracija katolicizma u vrijeme narodnoga preporoda.

Dr. S. Ritić.

Vrhovac i njegove ideje.

Ilirizam predstavlja odlučni preokret u povijesti hrvatskoga naroda: njegovo osvjetešenje u svim društvenim slojevima, novi izvor prosvjete i obrazovanja u materinskom jeziku, odstranjenje najgrubljih oblika feudalnoga sustava, pribiranje i organizovanje narodnih snaga ne samo u pravcu samostalnoga kulturnoga nego i samostalnoga političkoga života. U toj epohi stajala je katolička Crkva, ta vjekovna velevlast u duševnom i duhovnom životu našega naroda, od posljednjih šest decenija teško sputana u svome religioznom i moralnom radu od državne oblasti.

Ilirizam počinje Napoleonovom Ilirijom i onom kratkom epohom, kada je naš narod preko Save do Jadranskoga mora došao u najtješnju vezu s velikim francuskim imperijem i zapadnim duševnim svijetom. U onaj čas sjedio je na zagrebačkoj biskupskoj stolici Maksimilijan Vrhovac, čovjek velike kulture i neobičnoga duha. Njegova ličnost za sve vrijeme biskupovanja od 1787—1827. godine daje pečat crkvenim političkim i književnim prilikama u hrvatskoj banovini. On je ishodište nove crkvene epohe. Više nego dvije trećine njegovoga biskupstva pada u vrijeme teških evropskih ratova i savremenik je francuske revolucije, iz koje se razvio novi duh u velikom svijetu, pa i u našim krajevima. Posljednje godine njegova života već su u onoj epohi, u kojoj se iz duboke letargije budio veliki slavenski svijet.

Hrvatske crkvene prilike u doba ilirizma nije moguće razumjeti, ako ne zademo u početke jozefinističkoga državno-crkvenoga sustava. On se je rodio već za carice Marije Terezije (1740—1780.), a stajao je u uskoj vezi s »prosvjetilačkim idejama«, koje su iz Njemačke prelazile u austrijske zemlje, pače imale utjecaja i na našu kajkavsku i slavonsku knjigu u drugoj polovici 18. stoljeća. Nikoje čudo, kada je i prosvjetni rad pravoslavnoga kaludera i svećenika Dositeja Obradovića odražaj ovoga duha. Već je za doba carice Marije Terezije nastojala državna vlast školstvo i narodnu prosvjetu posvema usredotočiti u svojim rukama — do

onoga doba gotovo neograničenu domenu Crkve. Poslije Josip II. (1780—1790.) kušao je preko ovoga polja preseći i u samo područje unutrašnje crkvene uprave i djelatnosti. Svima je poznat njegov grubi cesaropapizam: kako je ograničio saobraćaj sa sv. Stolicom; kako je ukinuo sve samostane, koji se ne bave uzgojem mladeži ili njegovom bolesnika; svojim naredbama zadro u njihov unutrašnji redovnički život; zabranio sve vjerske bratovštine i društva; kako je osnovao samo u najvećim pokrajinama generalna sjemeništa, te ih izuzeo iz vlasti nadležnih biskupa. Kako je odredio bogoslovske predmete, u kojima se imaju izobraziti budući svećenici, da budu u buduće u prvom redu prosvjetni učitelji naroda; pače zaveo je policajnu birokraciju nad vršenjem bogoslužja.

Velik broj svećenstva, naročito »višega«, zadojen febronijevskim duhom, s prva je simpatijama pratio reforme Josipove. Tako je i bečki nadbiskup Migazzi (1757—1803.), a naročito ljubljanski biskup Herberstein bio odriješit pobornik carevih ideja. Crkvene ideje Marije Terezije i Josipa II. nadoše i u Zagrebu mnogo pristaša: zagrebačkoga biskupa Josipa Galjufa (1772—1786.); zagrebačkoga kanonika Josipa Taisbergera († 1812.), koji je 1787. izdao djelo: *Concordiae juris canonici cum edictis caes.-regiis recentius emanatis*« posvema u josefinističkom duhu, ali nada sve Maksimilijana Vrhovca (1752—1827.), mladoga zagrebačkoga kanonika, obrazovanoga u Grazu, Beču i Bologni. Njega je Josip II. već u 33. godini imenovao rektorom zagrebačkoga, u 34. godini rektorom centralnoga sjemeništa u Pešti, a već u 35. godini zagrebačkim biskupom. Pozadina nagle karijere Vrhovca je tajanstvena. Monografija Vrhovčeva od Dra. Velimira Deželića (Zagreb 1904.) ne daje nam potpune duševne slike njegove. Na žalost zagrebačka biskupija nije još našla historičara, koji bi sustavno prikazao njezinu prošlost. Nada sve je zanimljivo pitanje: Kako je mladi Vrhovac našao neobičnu milost kod benediktinskoga opata Rautenstraucha (1734—1785.), koji je već za Marije Terezije postao reformator bogoslovskih nauka (njegova naučna osnova od 1774!), a za Josipa II. bio je on ideolog cijele carske crkvene politike i vrhovni vizitator generalnih i centralnih seminarija. Je li preporukom biskupa Galjufa? Ili je Rautenstrauch u Beču upoznao Vrhovca kao svoga učenika? — Svakako ih je vezalo duboko duševno prijateljstvo, isti crkveno-politički nazori i reformatorska nastojanja, inače ne bi svemogući opat mladoga čovjeka promicao na mjestu tako velikoga državnoga povjerenja. Istina Rautenstrauch je umro 30. rujna 1785., nešto prije Vrhovčeva imenovanja zagrebačkim biskupom, ali su nesumljivo izvještaji velikoga vizitatora djelovali na cara, da pošalje mladoga rektora peštanskoga seminarija u Zagreb, da bude nosilac njegovih političkih i crkvenih ideja. Mi još nemamo prave kulturno-historijske slike o duhovnoj i religiozno-moralnoj pustoši, što je učinio josefinizam u zagrebačkoj biskupiji. Mi samo znademo, da je ukinućem jezuitskih kolegija

u jedan čas prekinuta tradicija ogromnoga književnoga i naučnoga rada hrvatskih jezuita i da je opustošenjem pavlinskih samostana nestalo velikih žarišta sjajne barokne kulture u hrvatskim krajevima. Katolička Crkva u Hrvatskoj nije se mogla za dugo oporaviti od udaraca, što su joj zadali Marija Terezija i Josip II. Bio je to period kada se u plemićskim i intelektualnim krugovima počelo gubiti praktikovanje kršćanstva i filozofske ideje zapadne Evrope zavladaše dušama.

No biskup Vrhovac nije zanimljiva pojava samo kao pristaša jozefinističkih ideja, nego i kao član mason. loža, koje su se u prosvjetiteljsko vrijeme pojavile i u Hrvatskoj. Posljednjih godina mnogo se o tom pisalo (Prelog, Drechsler, Novak, Matasović). Ima pače u Zagrebu i loža njegova imena. No kako su u doba franc. revolucije nastali u cijeloj Austriji progoni masona i arhivi loža od samih članova bili uništeni, to nema do danas nijednoga dokumenta za Vrhovčevu pripadnost tajnoj družbi, ali su indiciji odviše jaki, a da bi se činjenica ozbiljno mogla poricati. Masonizam prije franc. revolucije ne može se mjeriti istim kriterijem, kojim se mjeri moderno masonstvo. U ono vrijeme mason. lože sa svojom ideologijom čistoga humaniteta vezale su neku kršćansku formu, nadjevale si i imena kršćanskih svetaca, a svojim pravilima i ustavom donekle ličile crkvenim bratovštinama, pa je bilo i mnogo svećenika, Crkvi odanih, koji nisu providjali posljednje ciljeve masonstva, pače su u francuskim i njemačkim prosvjetilačkim idejama gledali novu moć, koja će da odstrani i izliječi nezdrave prilike u životu Crkve, države i naroda. Za bolje razumijevanje prilika u kleru treba i ono spomenuti kako je i P i j o VI. (1775—1799) unatoč svoga neuspjeloga pohoda u Beču do skrajnosti bio prema caru Josipu pomirljiv i popustljiv, sankcionirao posve protukanonsko carevo uzdignuće ljubljanske biskupije na metropoliju (1788—1806), pače u konsistorijima na sve njegove čine još uvijek nalazio pohvalnih riječi za Cara.

Ne može se nipošto reći o biskupu Vrhovcu, da je u ikojem njegovom činu traga bilo masonskim bilo jozefinističkim prosvjetilačkim idejama. Počeci njegova biskupovanja, nose jaku političku biljevu. Careve političke i crkvene reforme uzrujaše duhove. Mađžar ban B a l a š a provodio ih najvećom bezobzirnošću. Stara prava hrvatskoga kraljevstva, bijahu zgažena. Crkva je neizrecivo trpjela. U vrijeme ratne mobilizacije protiv Turske 1788. bile su neke crkve u Zagrebu bez prave potrebe pretvorene u ratne svrhe i magazine. Ban je po ulodama istraživao, da li se vrše jozefinistički propisi o uredenju oltara, a za sebe prisustvujući bogoslužju zahtijevao počasti propisane za »cultum divinum«. Stališi i narod se uzbunio protiv cara i njegovih reforma. Biskup Vrhovac stao je na čelo oporbe protiv bana siledžije. Njegove predstave na cara ističu više političke nego crkvene momente nezadovoljstva u Hrvatskoj.

Poslije Josipove smrti prestao je policajni, ali je ostao državni jozefinizam. Za vrijeme njegovih nasljednika L e o p o l d a II. †

1792.) i Franje I. († 1835.) on se zapravo razvio do nesnošljive birokratske hegemonije, koja je Crkvi opredjeljivala služničku ulogu državnim interesima. Vrhovac se u zrelijoj dobi, bit će i poučen strahovitim posljedicama i učincima francuske revolucije i nemilom aferom mađarskoga masona Martinovića (1794), okanio prosvjetilačkih i masonskih ideja čistoga čovječanstva i posvema se odao biskupskome crkvenome pozivu.

G. 1796. izdade *Rituale romano zagrabiense*, 1803. sazva dijecezansku Sinodu i s aktima svih zagrebačkih sinoda od osnutka biskupije izdade nove odredbe i tako u cjelinu sabra sve dijecezanske propise za svoj kler. G. 1822. piše *Podvučanja u najpoglavitešeh vere istinah*, Kršćanski nauk za puk; poslije smrti 1827. doštampam je molitvenik *Pobožnost k božanske Srcu Jezusa*, pomaže izdanje Prodekoknjižnice s *Raztolmačenjem evanđelja od Matijevića* i svu brigu brine za podignuće discipline u svećenstvu i u puku. Pod kraj života osniva orfanotrofij. Sve ovo pokazuje iskreno crkveno osjećanje biskupa, koje se nikako ne slaže s deističkim gledanjem masonizma na svijet.

U to vrijeme u velikoj Evropi javila se oštra katolička reakcija protiv francuske enciklopedijske filozofije i njemačke deističke prosvjetljenosti, i protiv državno-crkvenoga sistema galikanizma i jozefinizma. Napoleon je u revolucionarnoj Francuskoj od g. 1801. uspostavio katolicizam i sklopio s Pijom VII. konkordat, no vodeći politiku državne svemoći izdao je 1802. s provedbenim zakonom o konkordatu tako zvane »organične članke«, koji su Crkvi u polovicu oduzimali onih prava, što joj je davao konkordat. Veliki imperator dodjeljivao je Crkvi misiju, da uči moral i ispravno političko držanje i s tradicionalnom svečanošću obavlja sveto bogoslužje. No u Francuskoj sjao je u taj čas veliki književni genij Chateaubrianda (1768—1848), i ta Francuska nije bila zadovoljna s Napoleonovim katolicizmom. Mlada braća De Lammenais, izadoše g. 1807. sa svojom knjigom: *Reflexions sur l'état de l'Eglise de France pendant le dix — huitième siècle et sur sa situation présent* i objaviše, kakova treba da bude crkva, hoće li da vrši poziv predan joj od njenoga Utemeljitelja. Samo božanska sila i autoritet Crkve može spasti evropske narode. Francusku crkvu treba obnoviti i preobraziti. Kler nije dovoljno obrazovan i organizovan. U Francuskoj nema svećenstva s jedinstvenim duhovnim programom. Braća De Lammenais vape za Francuskom, koja će obdržavati crkvene sinode i svećeničke zborove, koja će biti učena i apostolska. Zato traže zavedenje redova i kongregacija, da preuzmu uzgoj mladeži i pomognu dušobrižnom kleru u vjerskom prosvjećivanju naroda, koji je petnaest godina stajao duhovno opustošen. Napoleonova policija konfiskovala je knjigu, ali njenih ideja nije mogla konfiskovati. Mladji brat Hugo De Lammenais ustraja u širenju svojih ideja i kada je Napoleonova

zvijezda ugasla, g. 1814., izade na javu s djelom: *La tradition de l'église sur l'institution des évêques* i uči, kako je Krist puninu svoje vlasti u Crkvi predao sv. Petru i kako povijest bazelskoga, kosničkoga i tridentinskoga sabora pokazuje, da stara galikanska Crkva nije poznavala državno-crkvenoga političkoga sustava novih Galikanaca od doba Ljudevita XIV. do Napoleona. Kasnijih godina prelazi H. Lammenais s historijskoga na duhovno, moralno i socijalno polje. U to je vrijeme već svećenik. Godine 1848. izdade *Essai sur l'indifférence en matière de religion*, djelo, koje učini njegovo ime u tren oka poznatim u čitavoj Evropi. Zašao je dublje u dušu novoga francuskoga svijeta, nego je naslov djela kazivao. Prozreo je do dna ustrojstvo novoga društva, koje je zamijenilo staro feudalno i tužba protiv njega glasila je na zločin duševnoga nihilizma — na ateizam. »Tko će« tako je od prilike pisao »mrtvačkim kostima što leže na stratištu uliti život? Drvo života i smrti raste u sredini narodâ, a oni mimo prolaze, da ni glave ne podignu, i sabiru hranu, kako im do ruku dođe. Religija i moral, čast i dužnost, sveta načela i plemenita nagnuća su kao fantomi, koji časom zasjaju u duši i produ. Prividan sjaj i spoljašnjost ubili su nutrinu duše u čovjeku i protiv jasnoga razuma i savjesti stvorili strašnu ravnodušnost protiv svega, što je duhovno. Svijet se duhovno izrodio. Impius cum in profundum venerit, contemnit.« I dalje piše, kako je glavni i temeljni uzrok revolucije u dušama i u svijetu racijonalističko poricanje višega auktoriteta. Svijet niječe Božji auktoritet u pitanjima vrhunaravne istine, niječe u pitanjima nauke i umjetnosti, politike i društvenoga života. Tako nužno nastaje pobuna pojmova i kaos. Nema drugoga načina dozvati svijet pameti, nego uskrsnuti u dušama Božji auktoritet Kristove i katoličke Crkve.«

Lammenaisove ideje naviještale su nova vremena u francuskoj crkvi. Duboko i iskreno prosuđivanje prilika, daleki vidici i jasno obrazovanje dužnosti klera i katolicizma osvojili su Francusku i sugestivno djelovali na ostali katolički svijet. Veliki taj narod posljednjih stoljeća vodi u svijetu sve velike duševne pokrete.

Slično gibanje duhova nastalo je u to vrijeme i u drugim katoličkim zemljama, u Švicarskoj, u Njemačkoj. Nas zanimaju naročito prilike u Beču, jer je onaj čas hrvatska banovina po svom političkom suverenitetu stajala posvema pod utjecajem kulturnih i crkvenih prilika austrijskih. Čovjek Božji sv. Klement Marija Hofbauer (1751—1820), rodom i imenom Čeh Dvořak, od g. 1808. bio je neumorni apostol katoličkoga preporoda i života u Beču. Neugledni redovnik netom osnovanoga reda Redemptorista umio je oko svoje propovjedaonice okupiti najuglednije krugove carskoga grada. Oko njega okupiše se i velika imena iz književnoga i naučnoga svijeta. Tako se veliki osnivač njemačke romantike F. Schlegel (1772—1821.), konvertita, pridružio 1812. svetom čovjeku i od onoga vremena počinje u Beču jaki pokret za restauraciju katolicizma. Schle-

gel je snivao o načelima za kršćansku i katoličku renesansu Evrope, kako bi najprije trebalo dignuti duše na religiju i kršćanstvo, pa cijelu izgradnju državne vlasti postaviti na velike tradicije skladnoga rada između ove dvije najviše vlasti u ljudskome društvu. Duhovi, izmoreni velikim i nesretnim ratovima, bili su pripravljeni za ovaj religiozni i moralni pokret. Mlada inteligencija, svećenička i lajička, pod vodstvom Schlegela i Hofbauera odlučno tegnula uskrsnuti kršćanstvo u njegovoj duhovnoj snazi i slomiti jozefinističku birokraciju, koja je smatrala, da Crkva nije ništa drugo nego duhovno odjeljenje državne uprave. Iz ovoga Schlegel-Hofbauerova pokreta proizašlo je mnogo odličnih ljudi, koji su u kasnijim decenijama imali važnu ulogu u crkvenom životu habsburške monarhije. Ljudi od pera razvili su živu publicističku djelatnost za svoje ideje. Bečki nadbiskup Rauscher i poznati Slovenac biskup Baraga kao mladići bili su učenici Hofbauerovi.

U isto vrijeme učio je u Beču, u mađarskom sjemeništu Pazmaneumu, nadbiskup kardinal Ha ul i k (1788—1869), gdje je morao znati za rad sv. Klementa Hofbauera u susjednoj crkvi Uršulinka. Iz toga pokreta potekao je i glasoviti bečki bogoslovac A. Günther (1783—1863), osnivač znamenite teološke škole, koja je 40-tih i 50-tih godina u svoj Njemačkoj i Austriji, pa i u našim krajevima brojila među klerom mnogo pristaša. Güntherovo ime susrest ćemo kasnije prikazujući književni i teološki rad Račkoga, dokle je još bio bogoslovom u Beču.

Eto tako je u posljednjim decenijama Vrhovčeva života počelo u Evropi živo katoličko gibanje i rušilo ideje i državno-crkveni sustav, u kojem je uzrasao zagrebački biskup. Je li on shvaćao duh novoga vremena? — O tom nam ništa ne umije reći njegov životopisac Deželić, nego će nam možda dati odgovor na to pitanje onih petnaest zaprašenih svezaka zaprašenih pisama u metropolitanskom arhivu, ikada se nade čovjek, da ih prođe.

Silno su djelovali politički i kulturni događaji u Napoleonovoj Iliriji na duše u svim hrvatskim krajevima, pa tako i na narodnu dušu biskupa Vrhovca. Od početka svoga biskupstva vrijedio je on kao Mecenat domaće knjige i prosvjete. Pod njegovim okriljem bilježimo »klasični« vijek kajkavske knjige: drame T i t a B r e z o v a č k o g a, prebendara sv. Marka (1757—1805), čije se drame još i danas igraju u hrvatskom kazalištu, popularne kalendare T o m e M i k l o u š i ć a (1767—1833) i tolika druga književna djela zagrebačkih kanonika i svećenika.

Vrhovčevi su kanonici bili veliki narodni ljudi i dobrotvori: tako dakovački biskup A. Mandić († 1815.) i kasniji senjski biskup Mirko Ožegović (1775—1869), koji je s udivljenjem i poštovanjem govorio i štampao riječ nad odrom Vrhovčevim.

Vrhovac je stajao u književnoj vezi i prepisci sa svim hrvatskim piscima u Dalmaciji i Istri. Dubrovačku knjigu smatra temeljem i izvorom naše narodne obrazovanosti i u srcu kajkavštine

izriče potrebu jedinstveno književnoga jezika i pisanja prema dubrovačkom uzoru. On prvi, rođeni štokavac, unosi u zagrebački Ritual elemente štokavskoga narječja. Na saboru u Požunu g. 1803. raspravlja s karlovačkim metropolitom Stefanom Stratimirovićem (1757—1836), kako bi uzajamnom pomoću podigli slavensku knjigu. Zato pomaže rad Istranina Volčića (1750—1825), koji je 1803. izdao Riječnik, iliričkoga, talijanskoga i njemačkoga jezika. Dopisuje od 1798. s Josipom Dobrovsky (1753—1829), ocem slavistike i češkoga nacionalnoga preporoda, negda Isusovcem, a od 1809. u živom je književnom saobraćaju s Kopitarom. Ova dvojica ga uvedoše u ogromne zadatke slovenskoga svijeta za svoj jezik i svoju prosvjetu. Od njih znademo, kako se je Vrhovac bavio starom glagoljskom i ćirilskom knjigom. Davno prije nego se razvila velika slavistička nauka razumio je najvažniji njezin zadatak pronaći tekstove sv. pisma, kako su proizašli ispod pera sv. slovenskih apostola Ćirila i Metodija, pa je bio spreman financijalno poduprijeti Kopitara, da pode na Atos i potraži najstarije kodekse slovenskih liturgijskih knjiga. Pod utjecajem Kopitara biskup je stavio svoju pastirsku vlast u službu narodnoga preporoda i unapređenje hrvatskoga jezika. 26. lipnja 1813. izdade okružnicu na svoje svećenstvo, u kojoj je naučno izradio ideologiju hrvatskoga narodnoga preporoda učenjem i upotrebljavanjem materinskoga jezika u duševnom životu narodnom. Spominje časnu povijest naše knjige i dužnosti novoga pokoljenja. Očevidno je iz svjetske književnosti onoga vremena znao za ogromnu vrijednost pučke duševne kulture za prosvjetu svakoga naroda. Vidi kako je književno pisanje njegovo i njegovih savremenika u materinskom jeziku daleko od narodnoga duha i narodnoga izričaja. On nuka i moli svoje svećenstvo, da sabire hrvatske i slavonske riječi, narodne pjesme i poslovice, i da mu ih pošalju. Traži od njih da opreme k njemu i sve stare knjige. Vrhovac je prednjačio dobrim primjerom. Sam je pisao knjige, još u stare dane (1818) pjevao pjesme u narodnom duhu i mjerilu i ostavio je lijepu biblioteku, koja je dala temelj današnjoj sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu.

Na žalost Vrhovac nije bio dobre sreće sa svojim apelom. Svećenstvo nije imalo toliko smisla za narodno blago koliko njegov biskup. Poslije se je našao u Vuku Karadžiću čovjek, koji si ovim radom stekao neumrle zasluge za naš književni jezik, a koje je biskup namjenjivao svome svećenstvu. Ipak su svijetle misli Vrhovčeve upalile mnogo duša. Zagrebački pravnik Antun Mihanović, glasoviti pjesnik hrvatske himne (1796—1861) piše g. 1815. brošuru: »Riječ domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku«. Mladi rodoljub cijeloga života nastavio je ovim radom.

I u Crnoj školi uče profesori duhovnu mladež, da ljube i uče svoj materinski jezik. Mlado zagrebačko svećenstvo, koje je tako duboko i oduševljeno prihvatilo ilirske ideje, bilo je uzgojeno u Vrhovčevom sjemeništu. Pavao Štoos (1806—1861) i svi njegovi

ilirski drugovi duševna su djeca biskupa Vrhovca. Zagrebačke novine *Luna*, što ih je od 1826. izdavao knjižar Franjo Župan, i u kojima je Ljudevit Gaj pisao prve hrvatske pjesme, pišu istina njemačkim jezikom, ali dišu hrvatskim duhom. Državni jozefinizam nije jošte dopuštao izdavanja novina u hrvatskom jeziku, ali kada su za deset godina prilike sazrele, mladi Gaj je ostvario, što je biskup Vrhovac još davno s dalmatinskim junakom o. Dorotićem snovao. Gaj je bio izvršitelj oporuke velikoga Stvaratelja i Oca ilirske ideje.

U ovo vrijeme, kada je starac biskup već obnemogao, da brani i štiti život i pravice svoga naroda, preuzeo je njegovu baštinu čestiti protonotar hrvatskoga kraljevstva Josip Kušević. On je umro sa zadovoljstvom, da su srca mlade genreacije razumjela njegove misli.

Haulik — prvi tracj renesanse.

Poslije smrti Vrhovčeve zbivali su se veliki događaji u katoličkoj Evropi i širom slavenskoga svijeta.

Iz akcije H. Lammenaisa razvio se u Francuskoj veliki pokret. Lammenais u knjizi: *Des progrès de la revolution et la guerre contre l'église* (1829) izade s mislima, da on i njegovi prijatelji ne smatraju modernu demokraciju oprečnom ni Božjim ni crkvenim zakonima, pače da gledaju u njoj ishodište boljih vremena. Tim su mladi katolici francuski odlučno istupili protiv feudalizma u Crkvi i prihvatili lozinku *Dieu et liberte*, lozinku, koja je do časa zvučila ljudima kao *piarum aurium offensiva*. Bio je to zarod tako zvanoga liberalnoga katolicizma francuskoga. Najveći duševni ljudi 19. stoljeća u Francuskoj priključili se novim demokratskim idejama, na čelu im svećenik *Lacordaire* i mladi grof *Montalembert*. Njihov program bijaše naučno obraniti Crkvu i Sv. Stolicu, katolički puk povratiti Crkvi svetim poslanstvima, a osvojiti mladež kršćanskim uzgojem u školi. Već po sadržini svoga programa ovaj pokret morao je preći na političko polje.

Dogodilo se to u srpnju 1830., kada je buknula revolucija u Parizu i svrgnula s prijestolja kralja Karla X. Liberalni katolici počеше izdavati dnevnik *Avenir* i svim elanom ustadoše na obranu katolicizma, na koji se bio osovio revolucionarni Voltairijanizam nijelovljen u novom kralju *Louis Philippu*. *Avenir* pozva francuske katolike, neka se slože s demokracijom i sporazume s njome na principu zajedničke slobode. Svoj novi liberalizam suprotstaviliše starom i netrpeljivom duhu Voltaira uvijek spremnom na progon Crkve. Traže rastavu Crkve od države, da joj osiguraju potpunu slobodu u vršenju njezine religiozne, vjerske i prosvjetne misije. Traže slobodu štampe, jer je ona jamstvo za sve ostale slobode.

Bilo je u nauci novoga liberalizma, naročito, u Lammenaisovim formulacijama uistinu mnogo toga, što je vrijedalo crkveno osjećanje. Veliki metež rodj se u katoličkim redovima. Konačno je sv.

Stolica 1832. zbacila neka kriva mnijenja Lammenaisova. On duboko povrijeđen odreče se svake daljnje akcije, ali je Crkva u svim zemljama prihvatila saradnju s modernom demokracijom. Veliki francuski duhovi Lacordaire na propovjedaonici i Montalembert u parlamentu kroz decenije ostadoše rječiti braniči katoličke Crkve i njezinih božanskih historijskih prava na potpunu slobodu djelatnosti u javnom životu naroda. Katolicizam u Francuskoj još danas crpe velik dio svoga ugleda i snage od rada velikih ovih imena.

U Austriji katolički pokret Schlegelov i Hofbauerov razvijao se više u religijozno-moralnom i teološko-naučnom pravcu nego u političkom. Jozefinizam ostao je nepopustljiv. Schlegel je kao državni činovnik pao u nemilost ministra Meternicha, jer je zastupao suverena prava Crkve u javnom životu. Velike uspjehe polučio je učeni filozof i bogoslov A Günther, koji si uzeo životnom zadaćom stvoriti harmoniju između nauke i vjere, utvrditi kršćansku istinu i s te točke obnoviti cijelu teološku nauku. Ugled Günthera i njegove škole rasao je iz godine u godinu i on je u toliko bio obvladao duhovima, da su njegovi ljudi u bečkoj revoluciji 1848. godine bili preuzeli odvjetništvo i zastupstvo katolicizma. Uz Güntherovu školu pristade veliki broj izabranih duhova. Dušobrižno svećenstvo držalo se po strani, jer su biskupski Ordinarijati upravljali poput državnih oblasti i smatrali kler više činovnicima nego dušobrižnicima.

Kod nas u Hrvatskoj do 1840. malo se tragova opaža od ovoga vjerskoga gibanja u velikim zemljama. Cio duševni razvitak bio je kod nas usredotočen u nacionalno-političkim borbama s Mađarima, koji već od zadnjega decenija 18. stoljeća nastoje, da izbrišu Hrvatsku s lica zemlje, da je pomadžare i u škole uvedu mađarski jezik, pače traže i vindiciraju i Slavoniju za sebe. Hrvatski stališi u zajedničkom i zagrebačkom saboru na čelu s vrijednim protonotarom Josipom Kuševićem ogorčeno se opiru mađarskim presizanjima. Svijest hrvatskih plemića za obranu municipalnih prava hrvatske kraljevine, svojih staliških pravica i materinskoga jezika bila je uvijek živa, a nitko kao pokojni biskup Vrhovac nije znao naglasiti moralnu vrijednost i dužnost narodnoga osjećanja. Kušević je g. 1830. izdao izvrsno djelo: *De municipalibus juribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*. Knjiga je bila zakonik i paladij hrvatskih državnih pravica. Ona je dala i mladeži i stališima pravnu podlogu u narodnoj borbi protiv Mađara i uzbudila u dušama žarka čuvstva patriotizma. Pavel Štoos spjeva pjesmu »Kip domovine u početku lieta 1831.« i posveti je Kuševiću. Pjesnik u ekstazi gleda Hrvatsku Kraljicu, simbol drage i nesretne domovine, i vidi, kako plače i bježi:

Tamo gdje negda Hrvatski kralji
Svoje palače jesu imali,
Tamo gdje z mehnom sada pećine
Pokrite vidiš stare zidine,

Tamo je pošla tužna bogica
 Horvatske zemlje stara Kraljica.
 Ti kam ideš predraga mati?
 Z nikem se nećeš tamo zestati,
 Puste zidine v strašnoj pećini
 Objimlje beršljan sam na visini!

A stara Kraljica odgovara:

Domorodci, gde ste dragi sini?
 Koji ste negda vu ovoj zidini
 Pustili za me, vašu Kraljicu,
 Čez persa vaša letet strelicu.

i tuži:

Narode druge svetlost obztira,
 A mene černa senca podpira;
 Drugem vre sunce sveti po noći —
 Mû tmicu v danu tipat je moći;
 Narod se drugi sebi raduje,
 A z menom sinko moj se sramuje:
 Vre i svoj jezik zabit Horvati
 Hote ter drugi narod postati,
 Vnogi vre narod sam svoj zameče,
 Sram ga, ak stranjski »Horvat« mu reče,
 Sam proti sebi jel' ne šetuje,
 I ovak slepec sam sebe truže.
 Neg' kaj raztepljem reči po svetu
 Kad je vre istom znano detetu,
 Da se nepozna već Horvatica,
 Misleć rodjena da je Nemica;
 Nut sve vu stranjskeh senjah vre gine
 A za svu mater niš se nebrine.
 Takvo je anda sad moje lice,
 Takov je stališ tužne kraljice,
 Takva mi dika, takvo poštenje,
 Tak se dokonča moje življenje!
 Ah! zakaj nis' još negda vumerla,
 Ter tak v početku grob si odperla,
 Nebi sad v špotu takvem živela,
 Da se nis tužna nigdar začela!

U hrvatskoj knjiži nema dublje i potresnije elegije. Pisana je krvlju srca i bolom Jeremije. I danas još drhće srcima, a onda je potresla Hrvatskom. Gaj ju je u Pešti čitao braći rodoljubima i s njime su plakali. Ta je pjesma i mnogo više. Njezin ovidenje je povijest našega naroda, povijest hrvatskoga klera i naše Crkve, jer je dokumenat za osjećaje

katoličkoga svećenstva u onim vremenima, kada se hrvatski narod budio na više duševno i narodno življenje. Pod sugestijom Štoosovom i Kuševićevom zatražio je Dr. Gaj 1832. od ugarskoga Namjesništva dozvolu za izdavanje »Danice« u hrvatskom jeziku. Dvije godine dana ne dobi odgovora. Energični mladić lično zamoli kralja Franju II., da dade Hrvatima ono pravo, što ga imaju i drugi narodi. Godine 1835. ugleda Božje svijetlo prvi broj »Novina Horvatskih«, i književnoga časopisa »Danice«. Početak ere modernog kulturnog i političkoga života hrvatskoga naroda. Ilirizam obrazuje cio javni narodni život.

Na zagrebačkoj biskupskoj stolici sjedio je u to vrijeme biskup Aleksandar Alagović (1829—1837), rodeni Slovak, koji je od ravnatelja peštanskoga sjemeništa g. 1822. postao Veliki prepošt zagrebačkoga kaptola i Vranski prior. Čudna je bila politika bečkoga dvora, koji je slao strance za biskupe u Zagreb, dokle je bilo u zagrebačkom kaptolu vrijednih ljudi za biskupije u Đakovu i Senju (Mandić, Rafaj, Kuković i Ožegović). Alagović nije bio ni duh Vrhovčev ni srce. To se od njega nije moglo ni tražiti, kada je sio na biskupsku stolicu sa 70 godina života. Ipak je shvaćao, koji ogromni sadržaj nose u sebi zagrebački događaji i nije bio protivnik Ilirizma. Štoosa uzeo je u biskupski dvor i on je tamo spjevao elegiju.. Ima Chronique scandaleuse, koju je čuveni emigrant Imbro Tkalc (1824—1912) napisao o njemu i hrvatskom kleru onoga vremena u svojim: *Jugend-erinnerungen aus Kroatien (1749—1823.—1824—1843, Matasović preveo, štampao ćirilicom u 2 sveska i popratio s opaskama, Beograd. 1925—1926)*. Kada se produ akta metropolitanskoga i kaptolskoga arhiva onda će se moći ustanoviti, koliko je u svim pričanjima Tkalčevima istine, a koliko zlih jezika.

Alagovića je naslijedio Juraj Haulik (1788—1869), također porijeklom Slovak, svećenik, koji se jedino svojim vanrednim umnim sposobnostima i moralnim svojstvima uspeo na najviši hierarhijski stepen. Kao ostrogonski kanonik bio je g. 1831. imenovan dvorskim savjetnikom kod ugarske dvorske kancelarije u Beču, g. 1832. velikim prepoštom u Zagrebu, ali je ostao i dalje na službovanju u Beču do imenovanja biskupom. Haulik je bio strogoga crkvenoga osjećanja, iako je bio duhovni činovnik jozefinističkoga državnog sistema. Njemu nije ostao nepoznat bečki katolički pokret, koji je u svećeničkim i katoličkim krugovima pročistio poglede na suvereni poziv katoličke Crkve. U prijestolnom gradu velikoga carstva na svome uglednome položaju nužno je pratio velike vjerske i crkvene pokrete u svijetu, a morao je znati i za duševno i političko gibanje ogromnoga slovenskoga svijeta. Kao rodeni Slovak i vrijedan čovjek nije mogao, a da ne osjeća za ubogi svoj narod toliko prosvjetno zaostao i toliko gažen od Mađžara. Svoje žive narodne i slovenske osjećaje nije nipošto sakrivao, otkako je zasio zagrebačku biskupsku stolicu. U borbi Hrvata s Mađžarima u zajedničkom

saboru, i ako svuda proviru legitimistički nazori o realnoj vezi između Hrvatske i Ugarske, odlučni je odvjetnik političkih pravica hrvatskoga naroda i njegov zagovornik pred krunom, kod koje je imao utjecaj kao nijedan hrvatski biskup ni prije ni kasnije. Koliko je u dubini osjećao za ideje velikih slovačkih rodoljuba Jana Kollara i Nikole Štura, možemo samo gonetati, ali je sigurno, iako je njegova predanost i lojalnost bečkome dvoru bila značajka cijeloga njegova života, ono nije nikada ništa učinio protiv interesa slovenstva. Po svojoj prirodi Haulik nije bio kao Vrhovac ili Strossmayer rođen za vođu naroda, ali je bio vjeran i požrtvovan tumač njegovih pravica i opravdanih želja i uvijek mu odani službenik u svim njegovim potrebama. Njegova djela ne iskaču iz okvira danih crkvenih i političkih prilika, ali su uvijek određena savremenim i praktičnim gledanjem na crkvene i narodne potrebe. Haulik je postao prvi nadbiskup zagrebački i kardinal sv. Rimske Crkve. Njegovo ime ostat će svijetlo u povijesti zagrebačke biskupije.

Haulik se sam najbolje pobrinuo za historijska vrela svoga biskupovanja. Od 1850—1860. izdao je u šest svezaka *Selectiores Encyclicae Litterae et dictiones Sacrae*. U tom djelu sabrani su svi njegovi važniji govori i sve značajnije okružnice, iz kojih mogu potomci da upoznadu krug njegovih misli i da slijede motive njegovih čina. Žaliti je, što se nije na sličan način i Strossmayer pobrinuo i objelodanio sva *Acta i Documenta*, koja izrazuju osnovne ideje njegova životnoga shvaćanja i poslanstva.

Haulikove okružnice u prvom deceniju (1838—1847) raspravljaju pitanje svećeničke discipline i metode u dušobrižničkom radu, te daju upute, kako da se podigne i što bolje vrši vjerska obuka u školi i u crkvi. Okružnice objavljuju ogromnu teološku, asketsku i pastoralnu spremu biskupovu. Pisane su bogatom latinštinom. Osjeća težinu rđavoga vremena, koje se udaljuje od Krista i Crkve. U svojoj instalacijonoj besjedi od 7. siječnja 1838. označio je zadatak svećenstva u tri riječi: *Doctrina, Sacramentorum administratio, vitae exemplum*. Tu stvar na široko razvija u korizmenoj okružnici 1840., te nabraja vrline, u kojima treba svećenik da sjaje vjernicima neporočnost života, duh molitve, revnost za spas duša, ni rasipnost ni škrtost, čednost umiljatost u saobraćaju, ljubav za knjigu ali dalečina od svakoga nadriznanja i čitanja, koje srce i maštu kvari. U kasnijim okružnicama 1843—1845. govori o brevijaru, savršenstvu svećeničkoga življenja, svećeničkoj nošnji, te zabranjuje *deportare capillos seu talarem vestem ad normam saeculi, obambulare in laxis galigis, imposita insuper capiti mitrella, fumipoculo instructi*.

Već god. 1842. obraća se protiv vjerskoga indiferentizma i nehaja u obrazovanim i imućnim krugovima, a vjerskoga neznanja u seljačkom narodu. Moli i zaklinje kler, da bude neumoran u djelu za slavu Božju i spas ljudi.

Nada sve mu je na srcu stalo, da se narod prosvjetno i gospodarski podigne. Prve okružnice (1838. i 1839.) daju upute, kako da

se vrši vjerska obuka u crkvi i u školi. Školstvo u granici pod vojnom upravom bilo je bolje uređeno nego u provincijalu. Hvali svećenike, koji su poslušali želju njegovu i u župnim dvorovima otvorili škole. Od nastupa biskupske službe misli, kako bi našao redovnice, koje bi u Zagrebu preuzele uzgoj ženske mladeži. U tu svrhu osnuje 1840. veliku zakladu od 60.000 forinata. Prve sestre milosrdnice dodoše 1845. u Zagreb. Od onoga vremena razvi se malo gorušično zrno do današnjega dana do velikoga drva znanja od dobra. Sestre milosrdnice predstavljaju u prošlih osam decenija u Zagrebu najveći faktor u kršćanskom uzgoju ženske mladeži.

Okružnice Haulikove dišu duhom katoličke renesanse u Austriji i Francuskoj. U nekoj okružnici prstom pokazuje na primjer, što ga je gledao u Beču, kako kršćanski život i osjećaj uskrsava. Kada je g. 1843. na zajedničkom saboru po uzoru Montalemberta muževno ustao i tražio, da se glede djece rodene u mješovitom braku usvoje kanonski propisi katoličke Crkve i pjeva ditiramb novom francuskom katolicizmu i Parizu. Crkva je u Francuskoj uskrsnula i cvate ljepše nego ikada prije. Uskrsnula je u golemom gradu, što ga svijet pravom smatra centralnom točkom evropske civilizacije. Danas su u Parizu crkve pune obrazovanoga svijeta. Pariška umiversa, do nedavna tvrđava slobodarskih ideja, traži danas izvore svom znanju i naobrazbi u katolicizmu.

Biskup Haulik već svojim biskupskim položajem imao je važnu ulogu u političkom životu naroda. On je zadnji zagrebački nadbiskup od značenja u hrvatskoj političkoj povijesti. Kroz dugi niz godina vršio je čast banskoga Namjesnika. U našoj narodnoj borbi njegova duša je bila uz Ilire, ali kao vrhovni pastir svagda je nastojao, da se sve stranke slože u narodnome radu. U zajedničkom saboru postojano brani hrvatske pravice i odlučno odbija nasrtaje madžarizacije. Madžari ga mrze, Ilirci ga poštuju, i ako nije bio iz njihovih redova. Pomaže narodne ustanove. Njegovom ponukom osnovano je Gospodarsko društvo. Kada se hrvatski sabor nakon pokolja na Markovom Trgu sastao u rujnu 1845., zatraži odlučno od kralja kraj političke i crkvene samostalnosti Hrvatske i Slavonije. Hrvatska i Slavonija imaju sačinjavati samostalnu hrvatsku crkvenu provinciju nezavisnu od Kaloče. Nadbiskupska stolica imade biti u Zagrebu. Tako je narodna borba prešla s političkoga i na crkveno polje. Ovaj zahtjev bio je logičan, jer je hierarhijska nezavisnost integralni dio nacionalne i političke nezavisnosti. Očevidno su ovi zahtjevi postavljeni sa znanjem biskupa zagrebačkoga.

Haulik, stranac, umio se približiti srcu klera. U nastupnom govoru izrazuje se otvorenim osjećajem prema kaptolu i smatra si za najveću čast: »quod non ignotus, et extraneus, sed tamquam unus e Vobis hoc subsellium conscendam. Vos semper et ubique vestram erga me voluntatem et fiduciam, postremo etiam observantiam, indubiis contestati estis documentis; Vos ergo vicissim, fraterna chari-

tate et brachijs dilectionis amplector.« Za kanonika à latere izabrao si je poznatoga ilirskoga rodoljuba Ivana Kralja, kasnijega pomoćnoga biskupa, a za tajnika si uzeo pjesnika Stoosa, koji je 1842. pošao na župu u Pokupsko. Biskup Haulik ubrzo je naučio kajkavštinu. Na Uskrs 1838. propovijeda hrvatskim jezikom u stolnoj crkvi.

Iz ovih crta dobivamo sliku o crkvenim i vjerskim prilikama u vrijeme našega narodnoga preporoda. Nemojmo se čuditi njihovoj težini. Naša zemlja živjela je u duševnim strujama susjednih zemalja. Ilirski pokret razvija se pod utjecajem evropskih demokratskih i liberalnih ideja. Moći Crkve bile su vezane jozefinističkim okovima. Slobodarski duh vejavao je iz Evrope u naše krajeve. Kler je u ogromnoj većini pristajao uz Ilirizam. Njegova je duša bila revolucionirana jozefinizmom, koji je Crkvu zarobljavao i političkim borbama protiv Mađžarima, koji su nasrnuli, da njegov narod zgaze.

Eto u tim prilikama je svanula 1848. godina.

